

БИЛА ЛИ Е ФЕМИНИСТКА ЕКАТЕРИНА КАРАВЕЛОВА?

Юлия Златкова

*Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките, България*

Името на Екатерина Каравелова е включено в *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms* заедно с имената на още осем български жени, обявени за „феминистки“¹. Българският феминизъм в речника е представен и от един мъж – деверът ѝ Любен Каравелов². Красимира Даскалова определя Каравелова като едно от най-видимите лица на либералния или „буржоазен“ феминизъм в България наред с Юлия Малинова и Димитрана Иванова³. Спорно е обаче дали терминът „феминизъм“ е подходящ за означаване както на дейността ѝ, така и на идейните ѝ убеждения. В Юбилейния сборник, издаден в нейна чест през 1929 г., Елена Стоянова твърди, че Каравелова никога не е била феминистка, и подкрепя твърдението си с красноречиви цитати от речи на самата юбилярка⁴. Настоящата статия е посветена на въпроса коя от двете противоречащи си тези е по-достоверна. Въз основа на анализ на възгледите и на поведението на Екатерина Каравелова както в рамките на женското движение, така и в семейството и социалната среда като цяло, изследването стига до извода, че тя не може да бъде определена като феминистка. Парадоксален на пръв поглед е фактът, че Каравелова е една от най-образованите, еманципирани и влиятелни българки, но същевременно се обявява в защита на традиционните ценности и джендър роли. Привидното противоречие не е свързано с опозицията модерност – традиция, а по-скоро има отношение към характера, личността и драматичната ѝ житейска съдба.

Феминисткото движение възниква през XIX век и е вдъхновено от просветителските идеали за свобода, равенство и братство. Тези идеали се възприемат от българската

¹ Roshkeva 2006: 230–234.

² Nazarska 2006: 226–229.

³ Daskalova 2012: 205.

⁴ Stoyanova 1929: 35.

Фиг. 1. Екатерина Каравелова ок. 1886 г. (НБКМ-БИА С 4394)

възрожденска интелигенция, която за пръв път поставя „женския въпрос“ в периодичния печат. Ангажираността на публицистите от предосвободенската епоха с темата за женското образование и възпитание трудно може да се дефинира като „литературен феминизъм“, тя по-скоро се определя като „полово настояничество“⁵. Връзката между национализъм и феминизъм е повече от пряка. И двете движения са вдъхновени от модерните европейски идеи за еманципация и равноправие (национално и полово), но в български контекст женските организации понякога се поставят в услуга на националното движение. Образованието и издигането на социалната роля на жената се възприемат като необходими и подкрепящи националната кауза.

В първата фаза от развитието си феминизмът е фокусиран основно върху въпроса за женското равноправие чрез пренебрегване на половите различия⁶. Тъй като дейността на Екатерина Каравелова принадлежи хронологически към тази първа вълна на феминизма, под „феминизъм“ ще разбираме политическо движение за извоюване на социални и политически права на жените – право на глас, образование, труд и равно заплащане, наследяване, равенство пред закона.

Още по време на обучението ѝ в Русия от 1870 до 1878 г. Екатерина Каравелова е повлияна от „новото весние“ в обществения живот, свързано с еманципацията на жената чрез образование и научна кариера. Там тя се запознава със София Ковалевска, която е първата в света жена професор по математика в Стокхолмския университет. Освен

⁵ Alexandrova 2012: 46–47.

⁶ Kristeva 1997: 22–25.

математичка, Ковалевска е и писателка, както и една от първите руски феминистки⁷. Екатерина иска да учи в Медицинската академия в Петербург, но плановете ѝ да стане лекарка се провалят заради брака ѝ с Петко Каравелов.

Като съпруга на такъв изявен български държавник тя има силно влияние върху политическите му решения, а дори и след смъртта му участва във важни дипломатически мисии, възложени ѝ от цар Фердинанд. Това я откроява сред останалите участници в женското движение, защото общественно-политическата ѝ дейност не е свързана само с него, а има общонационален характер. В това отношение Каравелова е изключение не само за българските условия, но и в световен мащаб, защото във време, в което жените са изключени от участие в политическия живот, тя не само участва, но в някои случаи намесата ѝ е решаваща за развитието на България⁸.

Възможностите за политическа изява на жените тогава са били главно в рамките на женските организации. Екатерина Каравелова взема активно участие в работата на различни женски дружества, но не се бори за никакви специфично женски права. Най-силното си влияние върху политиката тя оказва не като член или председател на женско дружество, а като съпруга на Петко Каравелов. Тя никога не се е чувствала ограничена в обществената си дейност, както не е била ограничавана в семейството, и смята, че мястото, което заема жената в общата културна работа на нацията, се определя от личните ѝ дарби и способности:

Преди да се чуе за женско движение, за Женски Съюз, преди думата феминизъм да краси нашата реч, имаше много българки между получилите образование и между безграмотните, които не се считаха безправни, нито ограничени от мъжете, достойно да носят тежкия кръст на живота⁹.

През 1902 г. Каравелова е избрана за председателка на софийското благотворително дружество „Майка“, което ръководи дълги години. Дружество е основано в 1869 г., като през 1893 г. към него е създадено първото професионално училище за девойки „Мария Луиза“. Под нейно ръководство дружеството развива особено активна дейност по време на Първата световна война, когато изготвя и изпраща войнишки униформи и санитарни материали за фронта. По примера на Софийското училище подобни професионални училища за млади момичета са създадени и в много провинциални градове¹⁰.

Каравелова членува и в създадения през 1901 г. Български женски съюз (БЖС), който е най-голямата женска организация в България с клонове в цялата страна. На Четвъртия конгрес на съюза през 1905 г. тя е избрана за член на управителния комитет, но отказва да влезе в него с аргумента, че е твърде ангажирана с дейността си в „Майка“ и по семейни причини. Участва в конгресите на съюза, на които подкрепя тези негови членки, които се обявяват за запазването на надпартийността му. През 1915 г. Каравелова е избрана за подпредседателка на БЖС и остава на този пост до 1925 г. Поради доброто

⁷ Muratova 2019: 265–276.

⁸ Така напр., Каравелова има съществена роля за разрива между Петко Каравелов и Стефан Стамболов и напускането на регентството от съпруга ѝ през 1886 г. (Radev 2015: 112–113). Поради активната ѝ намеса в политическия живот тя е дадена под съд от Стамболов през 1891 г. Обвинението настоява за смъртна присъда, но Каравелова е оправдана след блестящата защита на адвоката ѝ Константин Стоилов.

⁹ Karavelova 1910: 62.

¹⁰ Drenkova 1984: 409–410.

Фиг. 2. Екатерина Каравелова, Димитрана Иванова и Юлия Малинова сред делегатки на XIX редовен конгрес на БЖС, София, 1925 г. (НБКМ-БИА СIV 668).

владее на чужди езици и контактите ѝ в чужбина до 1920 г. тя води международната кореспонденцията на съюза. На юбилейния му конгрес през 1926 г., на който не присъства, защото е в Дъблин за участие в конгреса на Международната женска лига за мир и свобода (МЖЛМС), тя е избрана за почетна членка¹¹.

Възгледите на Каравелова по отношение на феминизма и женската еманципация се открояват особено ясно при сравнението им с тезите на други участнички в женското движение. По отношение на Ана Карима – първата ръководителка на БЖС – тя пише в дневника си:

Женският конгрес – Карима, пустота, претенция... Рефератът на Карима – брътвеж, жената с един мах всичко катурва и прави: и обичаи, и църковни канони, и закони. Лутание в мъгла¹².

Този, на пръв поглед, скептицизъм към амбицията на „равноправката“ да промени установения социален и законов ред, е по-скоро реализъм. Съобразяване с историческите условия и общественото развитие, които предполагат бавно и постепенно постигане на женската еманципация и равноправие. Карима от своя страна отбелязва, че на конгреса на БЖС през 1905 г. Каравелова се обявява против женското равноправие и дори се подиграва на английските „боркини“ за права¹³.

¹¹ Ivanova 1929: 170.

¹² Drenkova 1984: 129.

¹³ Karima 1998: 209.

Каравелова влиза в задочен спор с Ана Карима и в речта си, изнесена по време на тържественото честване на собствената ѝ 50-годишна обществена дейност. В нея тя заявява:

Карима ме обвинява и до днес, че не съм разрешила, когато съм имала възможност, въпроса за женските права. Какви права? Аз винаги съм имала права. Правото да работя – то е най-важното – такава феминистка съм аз. А че не съм могла да вляза в Народното събрание... Право да ви кажа, в тази говорилня не искам и не съм искала да вляза. Там само приказват. И много глупости се приказват¹⁴.

В същата реч Екатерина отбелязва:

Жената трябва да има права, но трябва да ги заслужава, но това не значи, че всички мъже заслужават своите права... Ръководство в живота ми е било: моят мъж да е доволен, никога да не чувства незадоволство... И това би било най-голямото достойнство на жената¹⁵.

В цитираното изказване Каравелова се определя като феминистка, но тази декларация не е достатъчна, за да бъде обявена за такава, защото противоречи на други нейни изявления и действия. По отношение на един от най-важните въпроси, които занимават феминистките по това време – този за избирателните права на жените, тя застава на антисуфражетски позиции.

Каравелова твърди, че е разполагала с правото да работи, и до смъртта на съпруга ѝ на 24 януари 1903 г. тя наистина работи 14 години като учителка в Русе, Пловдив и София. Оказва се обаче, че според българското законодателство това е било невъзможно, защото от 1899 г. до 1904 г. законът е забранявал на омъжените учителки да преподават¹⁶. Тази т. нар. брачна забрана/ *marriage bar* е въведена по примера на Англия, Германия и други европейски държави, където се обяснява с това, че „отговорностите на брачния живот не могат да се съчетават с посвещаването на цялото време и енергия на жените на служебните им ангажименти“¹⁷. Като съпруга на министър-председател Каравелова преподава, без да получава заплата¹⁸. След смъртта му тя е принудена да се пенсионира, въпреки че е едва 42-годишна и иска да продължи да упражнява учителската професия, която смята за свое призвание. Законът обаче я лишава от тази възможност, а парламентът ѝ гласува народна пенсия, която е намалена наполовина през 1911 г.¹⁹ Въпреки че е лично засегната от рестриктивното законодателство по отношение на женския учителски труд, Каравелова не участва в инициативи за промяната му в полза на жените за разлика от други учителки и активистки, като Димитрана Иванова, Лидия Шишманова и Вела Благоева.

Димитрана Иванова ръководи БЖС от 1926 до 1944 г., а от 1920 до 1944 г. е главна редакторка на съюзния орган в „Женски глас“, в който се застъпва за равноправието на жената в семейството, образованието, професията, наследяването, а също и за правото ѝ

¹⁴ Drenkova 1984: 454.

¹⁵ Drenkova 1984: 455.

¹⁶ Daskalova 2021: 502.

¹⁷ Daskalova 2012: 358.

¹⁸ Ganeva 1929: 71.

¹⁹ Drenkova 1984: 157.

Фиг. 3. Екатерина Каравелова,
март 1904 г. (НАМ-КМ „ПП
Славейкови“, инв. № 145).

на глас. Тя се обявява за въвеждането на граждански брак и за републиканско управление на България²⁰. По радикалността, с която се бори за женските права, Димитрана Иванова прилича на Ана Карима, въпреки че те споделят различни политически виждания. Двете си приличат и по това, че често стават прицел на присмех и подигравки в пресата. В това отношение по-засегната е Карима, която е избрана за прототип на героини в литературни произведения като комедията „Мъжемразка“ от Стефан Костов и Яворовият пътеписен очерк „В тренът“.

Каравелова има вербален, но и идеологически конфликт и с Димитрана Иванова, която споделя в спомените си, че на конгреса на БЖС в Плевен през 1911 г.:

при едно иронизиращо апострофиране от страна на г-жа Ек. Каравелова против разпалилите ми слова за равноправието на жената, аз не можах да се овладеем и възбудено ѝ отговорих: Да, такава демокрация поддържате, която изби толкова невинни граждани в Русе по сватбата на кадънката с български гражданин!²¹

Иванова визира трагичните събития от 28 февруари 1910 г., когато по време на сватбата на туркинята Емине Саафет с българина Йордан Стефанов са избити 27 души при опит момичето да се върне на турските му роднини. Тъй като полицията е безсилна

²⁰ Ivanova 2021: 565, 571.

²¹ Ivanova 2021: 550.

Фиг. 4. Екатерина Каравелова и
Димитрана Иванова на излизане от
БАН, 1942 г. (НБКМ-БИА С 3864).

да се справи, по нареждане на вътрешния министър Михаил Такев са изпратени войници, които извършват масовото убийство, потопило в траур цялата страна²². По това време на власт е създадената от Петко Каравелов Демократическа партия. Дори и след смъртта на съпруга си Екатерина продължава да има активна роля в партията, поради което Димитрана я държи отговорна за смъртта на избитите русенци. Премиер е Александър Малинов, но руският пълномощен министър Анатолий Несклюдов твърди, че не той, а Екатерина Каравелова е първият човек в партията²³. Тя определя убийството на сватбарите в Русе като „нещастна случка“ и се възмущава от обществените реакции срещу правителството, които се изразяват в масови улични демонстрации и невъздържани критики в пресата²⁴.

Впоследствие Димитрана съжалява за тона си срещу Каравелова, която е била нейна учителка по български език в Русенската гимназия, но признава, че „такъв ми беше начинът на действие, особено когато се отнася до въпроса за правата на жената“²⁵. Според Иванова много от членките на БЖС „са все още чужди“ на неговата главна цел – равноправието на жените²⁶. Без съмнение, сред тях е и учредителката Каравелова, която твърди:

²² Kremen 1985: 206–207.

²³ Nekludoff 1920: 166

²⁴ Karavelova 1910a: 94–95.

²⁵ Ivanova 2021: 550.

²⁶ Daskalova 2012: 387.

Фиг. 5. Екатерина Каравелова с Леон Ламуш и членки на дружество „Майка“ пред стопанско училище „Мария Луиза“. (НБКМ-БИА CV 464).

Равноправието е блян за жените в много по-културни страни, които са заживели свободен политически живот от стотици години. Та ние няма защо да си болим главата за него. Комуто това равноправие не калесано се е стоварило, не е много прокопсал²⁷.

Под „равноправие“ в случая се разбира правото на глас на жените, което се е обсъждало на конгреса. Димитрана Иванова е една от най-ревностните му поддръжнички, докато Каравелова смята, че то е без значение за живота на жените. В това отношение Екатерина прилича на французойките, които, за разлика от англичанките, не настояват за изборителни права. Суфражизмът не е особено развит във Франция. Войнстващата английска суфражетка Емелин Панкхърст обяснява колебливата позиция на френските феминистки по отношение на правото на глас на жените с това, че французойките вече имат обществено влияние. Друга британска авторка – Вайълет Стюарт Уъртли – твърди, че френските жени са „властта зад трона“ и имат по-голямо значение от англичанките – както в семейството, така и в бизнес делата²⁸. Не само положението на Каравелова, но и това на мнозинството българки, е по-близо до това на французойките, отколкото на англичанките. Демократизмът на българското семейство и егалитарността на българското общество са сред основните причини за по-голямото полово равенство и свобода на българската жена²⁹. Сравнително равноправното положение на българката се дължи до голяма степен на факта, че тя работи наравно с мъжете в условията на земеделски труд и стопанство. Каравелова също обръща

²⁷ Karavelova 1910: 63.

²⁸ Offen 1989: 90.

²⁹ Daskalov 2005: 324.

внимание на това, че българката никога не е била в тежест на мъжа си, а е допринасяла съществено за издръжката на семейството³⁰.

Според нея жените не са достатъчно подготвени, за да получат изборителни права. Тя смята, че те ще получат своите права не по революционен, а по еволюционен път – когато самите условия на живот и общественото развитие го наложат³¹. За разлика от Каравелова, активистката на женското движение Мария Джидрова смята, че много мъже също не са подготвени да упражняват правото си на вот и често продават гласа си за чаша вино и тръгват като стадо подир всяка партия, дошла на власт, но не са лишени поради това от изборителни права³².

За пръв път българки изиявяват желание да участват в парламентарни избори още в 1884 г., когато три жени от Русе се явяват да гласуват, но бюрото не ги допуска³³. През 1910 г. активистки на създадения от Ана Карима съюз „Равноправие“ изпращат петиция до НС с искане жените да бъдат допуснати до участие в изборите. Петицията е приета с насмешка от депутатите, които използват небрежния външен вид на Карима, за да атакуват каузата ѝ: „Всичко Ана втасала, само не се сресала“³⁴. С тези подигравателни слова, които не се различават особено от днешната политическа реторика спрямо жените, народните избраници отказват да разгледат исканията на „равноправките“.

Заслужава да се отбележи ранната поява на самия термин *феминизъм* в българския литературен и социален контекст – още в края на XIX век, когато започва и употребата му във Франция, откъдето произхожда³⁵. Той се използва както от активистки на женското движение, така и от негови противници, които го представят в комична светлина на страниците на периодичния печат и в цели литературни произведения. В това отношение особено се отличава хумористичното списание „Българан“, в което се публикуват карикатури на феминистки и стихотворения, осмиващи женското еманципаторско движение. Забележително е, че сред авторите на карикатури има и две жени – Анета Ходина и сръбската художничка Бета Вуканович³⁶.

В отношението към дъщерите си Каравелова се проявява по-скоро като традиционалистка, отколкото като феминистка. Тя избира брачните им партньори по политически причини, като на Лора този избор е наложен против волята ѝ. По време на бракоразводния процес между нея и първия ѝ съпруг Иван Дренков, Екатерина застава на страната на зет си и против дъщеря си. Тя оказва натиск върху Светия синод да не ѝ дава развод и се противопоставя на брака ѝ с Яворов. Години по-рано тя не ѝ разрешава да сключи брак с първия ѝ кандидат Петър Нейков³⁷.

В речта си „София преди 30 години и днес“, изнесена пред дружество „Майка“ и публикувана във в. „Семейно огнище“ през април 1910 г., Екатерина се разкрива като поддръжничка на традиционния патриархален морал и противничка на новия

³⁰ Karavelova 1910: 60.

³¹ Drenkova 1984: 441.

³² Dzhidrova 1998: 236.

³³ Radev 1990: 432.

³⁴ Daskalov 2005: 325.

³⁵ Daskalova 2012: 175; Offen 1988: 126.

³⁶ Georgieva 2018: 393–395.

³⁷ Zlatkova 2023: 53–71.

Фиг. 6. Екатерина Каравелова, 1926 г.
(НБКМ-БИА СІ 3214).

индивидуалистичен мироглед. По това време дъщеря ѝ Лора е в Лондон, след като напуска съпруга си и невръстния си син. Позицията на Каравелова вероятно е повлияна от личната ѝ семейна драма, в която тя се смята за „неповинна“, въпреки обвиненията от страна на дъщеря ѝ. Тя дава пример:

Нашите бащи и майки, необразовани, безхитростни жени и добри стопанки, не знаеха приказката за индивидуален живот, за права, за самостоятелност. Обаче те съвестно изпълняваха своя дълг спрямо децата, като им предаваха несложния кодекс на старата българска морал: да се пазят от грях пред Бога и от „срам“ пред хората³⁸.

Каравелова обявява *българановците* за глашатаи на новия морал, който не иска да се съобразява с традициите на послушание пред авторитетите и семейните ценности. Нейните нападки към хумористичното издание се дължат също на факта, че сред сътрудниците му е Петър Нейков, който, въпреки че е женен, поддържа интимни отношения с Лора, дори по време на брака ѝ с Иван Дренков. Каравелова идеализира старите нрави и добродетели и критикува модерните еманципаторски идеи и в речта си „Дружество Майка и БЖС“, както и в литературно-критическата студия „Българката в нашите народни песни и в нашата белетристика“³⁹.

В отношението към дъщеря си Екатерина е непреклонна, подобно на Ирина Славейкова, която не разрешава на сина си Христо да се ожени за вдовица с дете. За разлика от Лора, той не се подчинява на майчината воля и единствен от седемте ѝ деца

³⁸ Karavelova 1910a: 92.

³⁹ Karavelova 1900.

Фиг. 7. Екатерина Каравелова с членки на МЖЛМС. (НБКМ-БИА СІ 3213).

продължава Славейковия род. „Добрата българка“ баба Славейковица до края на живота си не позволява на избраницата на сина си да прекрачи прага на дома ѝ и не я признава за снаха⁴⁰. Забележително е, че Ирина Славейкова е една от редките жени, към които Екатерина се отнася с почит и уважение. Мнението ѝ за голяма част от представителките на „женския елит“, вкл. за активистки на женското движение като Юлия Малинова и Лидия Шишманова, е пренебрежително и критично. Възгледите ѝ по отношение на жената и мястото ѝ в обществото и семейството приличат повече на тези на Фани Попова-Мутафова, отколкото на „равноправките“ – феминистки. Това, че и двете са обществено активни жени – едната повече в сферата на политиката, а другата на литературното поприще, не им пречи да застават на консервативни позиции и да защитават патриархалния морал⁴¹. Каравелова формулира позицията си по отношение на „женския въпрос“ и феминизма по следния начин: „Ние, жените, не представляваме никаква отделна, отрязана част от обществото, човечеството, та да се обявяваме за воюваща страна, въоръжен лагер“⁴². Жените са интегрална част на обществото и изследването им в исторически план би трябвало да се стреми да ги впише в общата история, в която те винаги са били значими, макар и често пренебрегвани участници. Разглеждането им сами за себе си – откъснати, изолирани и враждебни на „мъжкия“ свят – не дава адекватна представа за женското участие в историята и отношенията между половете. Жените винаги са били по-тясно свързани с родствениците си мъже, отколкото с „посестримите“ си от женски пол.

Изследователката на историческите феминизми Карен Офън отбелязва, че „да си феминист/ка означава непременно да си в противоречие с доминираната от мъжете

⁴⁰ Drenkova 1984: 485.

⁴¹ Каравелова се изявява и като писателка и преводачка, но обществено-политическата ѝ дейност е с по-голяма тежест

⁴² Karavelova 1910: 62.

култура и общество⁴³. От направения преглед на идеите и дейността на Екатерина Каравелова може да заключим, че, въпреки че членува в женски организации, някои от които ръководи, тя не е била феминистка по смисъла на цитираното определение. Като участник в женското движение тя не се бори за женските права, а работи главно за националната кауза. Това най-ясно се вижда в дейността ѝ като лидер на Българската секция на международната Женска лига за мир и свобода. В рамките на организацията тя предприема пътувания до САЩ, Канада и Ирландия за участие в международните женски конгреси, на които нито веднъж не поставя въпроса за женските права и свободи. В речите си пред чуждестранните делегатки тя говори за несправедливостта на мирните договори и за тежкото положение на българските бежанци и малцинства, останали в съседните страни след Първата световна война, но не и за специфично женски проблеми. Каравелова излага приоритетите си в обществената дейност в статията си „Жените и мирът“, в която отбелязва, че „преди да бъдем интернационалистки, ние трябва преди всичко на света да обичаме нашата родина“⁴⁴. С присъщия ѝ авторитарен маниер тя налага нов дневен ред в Българската секция на МЖЛМС, в който феминизмът присъства само номинално⁴⁵. Дейността ѝ като ръководителка на организацията е хармонизирана с правителствената политика на Андрей Ляпчев, който е неин близък семеен приятел. Определянето ѝ като „феминистка“ е базирано на погрешното схващане, че щом участва в женски дружества, тя по подразбиране трябва да е феминистка. То се дължи на липсата на разграничение между термините „феминистки“ и „женски“, и на проецирането на съвременни възгледи и теории върху миналото⁴⁶. България има своите феминистки още в края на XIX и началото на XX век, но Екатерина Каравелова не е сред тях.

Библиография/ Bibliography

- Alexandrova 2012: Александрова, Н. Робини, кукли и чловеци. София: Издателство Сонм. [Aleksandrova, N. Robini, kukli i chelovetsi. Sofia: Izdatelstvo Sonm.]
- Daskalova 2012: Даскалова, К. Жени, пол и модернизация в България 1878–1944. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Daskalova, K. Zheni, pol i modernizatsia v Bulgaria 1878 – 1944. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“].
- Daskalova 2021: Даскалова, К. Спомените на Димитрана Иванова – източник за историята на женското движение в България. – В: Даскалова, К., Назърска, Ж., Рошкева, Р. (съст.) От сянката на историята: Жените в българското общество и култура. Т. 2. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 499–517. [Daskalova, K. Spomenite na Dimitrana Ivanova – iztochnik za istoriyata na zhenskoto dvizhenie v Bulgaria. – V: Daskalova, K., Nazarska, Zh., Roshkeva, R. (sast.) Ot syankata na istoriyata: Zhenite v balgarskoto obshtestvo i kultura. T. 2. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 499–517].

⁴³ Offen 1988: 152.

⁴⁴ Karavelova 1924: 2.

⁴⁵ Nazarska 2022: 153–154.

⁴⁶ Някои изследователи и изследователки правят разграничение както между термините „феминизъм“ и „женско движение“, така и между „феминизъм“ и „женски права“ (Offen 1988: 133). Различията между термините „феминистко“, „женско“ и „женствено“ са анализирани от Тори Мей (Moi 1997: 82–99).

- Daskalov 2005: Даскалов, Р. Българското общество 1878–1939. Т. 2. Население, общество, култура. София: ИК „Гутенберг“. [Daskalov, R. Balgarskoto obshtestvo 1878–1939. T. 2. Naselenie, obshtestvo, kultura. Sofia: IK „Gutenberg“].
- Drenkova 1984: Дренкова, Ф. (съст.) Като антична трагедия. Съдбата на Екатерина Каравелова и нейното семейство в писма, дневници, фотографии. София: Наука и изкуство. [Drenkova, F. (sast.) Kato antichna tragedia. Sadbata na Ekaterina Karavelova i neynoto semeystvo v pisma, dnevnitsi, fotografii. Sofia: Nauka i izkustvo].
- Dzhidrova 1998: Джидрова, М. Исканията на българката. – В: Даскалова, К. (съст.) От сянката на историята: Жените в българското общество и култура. София: ЛИК, 230–244. [Dzhidrova, M. Iskaniyata na balgarkata. – V: Daskalova, K. (sast.) Ot syankata na istoriyata: Zhenite v balgarskoto obshtestvo i kultura. Sofia: LIK, 230–244].
- Ganeva 1929: Ганева, Р. Из историята на I Софийска девическа гимназия. – В: Юбилеен сборник Екатерина Каравелова (1878–1928). София: Държавна печатница, 70–72. [Ganeva, R. Iz istoriyata na I Sofiyska devicheska gimnazia. – V: Yubileen sbornik Ekaterina Karavelova (1878–1928). Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 70–72].
- Georgieva 2018: Георгиева, М. „Женският въпрос“ в карикатурите на в. „Българан“ (1904–1909) – сексизъм или страх? – В: Малинова, Л. (съст.) Жените в българската литература и култура. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 380–400. [Georgieva, M. „Zhenskiyat vopros“ v karikaturite na v. „Balgaran“ (1904–1909) – seksizam ili strah? – V: Malinova, L. (sast.) Zhenite v balgarskata literatura i kultura. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 380–400].
- Ivanova 1929: Иванова, Д. Екатерина Каравелова и Българският женски съюз. – В: Юбилеен сборник Екатерина Каравелова (1878–1928). София: Държавна печатница, 169–172. [Ivanova, D. Ekaterina Karavelova i Balgarskiyat zhenski sayuz. – V: Yubileen sbornik Ekaterina Karavelova (1878–1928). Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 169–172].
- Ivanova 2021: Иванова, Д. Спомени. – В: Даскалова, К., Назърска, Ж., Рошкева, Р. (съст.) От сянката на историята: Жените в българското общество и култура. Т. 2. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 520–604. [Ivanova, D. Spomeni. – V: Daskalova, K., Nazarska, Zh., Roshkeva, R. (sast.) Ot syankata na istoriyata: Zhenite v balgarskoto obshtestvo i kultura. T. 2. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 520–604].
- Karavelova 1910: Каравелова, Е. Дружество „Майка“ и Българският женски съюз. – Семейно огнище 1 (4), 58–64. [Karavelova, E. Druzhestvo „Mayka“ i Balgarskiyat zhenski sayuz. – Semeyno ognishte 1 (4), 58–64].
- Karavelova 1910a: Каравелова, Е. София преди 30 години и днес. – Семейно огнище 1 (6), 87–96. [Karavelova, E. Sofia predi 30 godini i dnes. – Semeyno ognishte 1 (6), 87–96].
- Karavelova 1900: Каравелова, Е. Българката в нашите народни песни и в нашата белетристика. София: Печатница на Г. А. Ножаров. [Karavelova, E. Balgarkata v nashite narodni pesni i v nashata beletristika. Sofia: Pechatnitsa na G. A. Nozharov].
- Karavelova 1924: Каравелова, Е. Жените и мирът. – Женски глас 3–4, 15. XII., 1–2. [Karavelova, E. Zhenite i mirat. – Zhenski glas 3–4, 15. XII., 1–2].
- Karima 1998: Карима, А. Женското движение у нас. – В: Даскалова, К. (съст.) От сянката на историята: Жените в българското общество и култура. София: ЛИК, 196–217. [Karima, A. Zhenskoto dvizhenie u nas. – V: Daskalova, K. (sast.) Ot syankata na istoriyata: Zhenite v balgarskoto obshtestvo i kultura. Sofia: LIK, 196–217].

- Kristeva 1997: Кръстева, Ю. Времето на жените. – В: Дамянова, П. (съст.) Времето на жените. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 16–40. [Kristeva, Yu. Vremeto na zhenite. – V: Damyanova, P. (sast.) Vremeto na zhenite. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 16–40].
- Kremen 1985: Кремен, М. Романът на Яворов. Т. 1. София: Български писател. [Kremen, M. Romanat na Yavorov. T. 1. Sofia: Balgarski pisatel].
- Мои 1997: Мой, Т. Феминистко, женско, женствено. – В: Дамянова, П. (съст.) Времето на жените. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 82–99. [Мой, Т. Feministko, zhensko, zhenstveno. – V: Damyanova, P. (sast.) Vremeto na zhenite. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 82–99].
- Muratova 2019: Муратова, Н. Любов и математика. София Ковалевска, науката и борбата за щастие. – *Balkanistic Forum* 2, 265–276. [Muratova, N. Lyubov i matematika. Sofia Kovalevska, naukata i borbata za shtastie. – *Balkanistic Forum* 2, 265–276].
- Nazarska 2022: Назърска, Ж. Феминистки мобилизации за мир: Българската секция на Международната женска лига за мир и свобода (1918–1952). – *Balkanistic Forum* 3, 146–162. [Nazarska, Zh. Feministki mobilizatsii za mir: Balgarskata sektsia na Mezhdunarodnata zhenska liga za mir i svoboda (1918–1952). – *Balkanistic Forum* 3, 146–162].
- Nazarska 2006: Nazarska, G. Lyuben Karavelov. – In: De Haan, F., Daskalova, K., Lutfi, A. (eds.) *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*. Budapest – New York: CEU Press, 226–229.
- Nekludoff 1920: Nekludoff, A. *Diplomatic Reminiscences. Before and during the World War, 1911–1917*. London: John Murray, Albemarle Street, W.
- Offen 1989: Offen, K. Thoughts on “Culture et Pouvoir des Femmes”. – *Journal of Women's History* 1 (1), 89–91.
- Offen 1988: Offen, K. Defining Feminism: A Comparative Historical Approach. – *Signs* 14 (1), 119–157.
- Roshkeva 2006: Roshkeva, R. Ekaterina Karavelova. – In: De Haan, F., Daskalova, K., Lutfi, A. (eds.) *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*. Budapest – New York: CEU Press, 230–234.
- Radev 2015: Радев, С. Лица и събития от моето време. Т. 4. София: „Захарий Стоянов“. [Radev, S. Litsa i sabitia ot moeto vreme. T. 4. Sofia: „Zahariy Stoyanov“].
- Radev 1990: Радев, С. Строителите на съвременна България. Т. 1. София: Български писател. [Radev, S. Stroitelite na savremenna Bulgaria. T. 1. Sofia: Balgarski pisatel].
- Stoyanova 1929: Стоянова, Е. Екатерина Каравелова (Скици за биография). – В: Юбилеен сборник Екатерина Каравелова (1878–1928). София: Държавна печатница, 9–43. [Stoyanova, E. Ekaterina Karavelova (Skitsi za biografia). – V: Yubileen sbornik Ekaterina Karavelova (1878–1928). Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 9–43].
- Zlatkova 2023: Златкова, Ю. Лора Каравелова – Иван Дренков или историята на един нещастен брак. – *Литературна мисъл* 2, 53–71. [Zlatkova, Yu. Lora Karavelova – Ivan Drenkov ili istoriyata na edin neshtasten brak. – *Literaturna misal* 2, 53–71].

WAS EKATERINA KARAVELOVA A FEMINIST?

Julia Zlatkova

Abstract: Contemporary researchers of the women's movement consider Ekaterina Karavelova to be one of the most prominent figures of liberal or "bourgeois" feminism in Bulgaria at the end of the 19th and the first half of the 20th century. However, her contemporaries claimed that she was not a feminist and based their statements on quotes from her speeches and writings. By analyzing Karavelova's actions and beliefs, this study determines which of these conflicting opinions is more accurate. It also examines the reception of feminist ideology in Bulgarian society, as a part of the overall modernization project, based on Enlightenment and socialist ideas.

Keywords: Ekaterina Karavelova, feminism, women's movement, history of women, mentality

Julia Zlatkova

Institute of Balkan Studies & Center of Thracology

Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

julia.zlatkova@balkanstudies.bg

ORCID: 0009-0005-5349-634X